

Katus László

Sokszólamú
történelem

Válogatott tanulmányok

KRONOSZ KIADÓ

Katus László

Sokszólamú történelem

KATUS LÁSZLÓ

SOKSZÓLAMÚ TÖRTÉNELEM

Válogatott tanulmányok

Kronosz Kiadó
Pécs, 2021

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2021-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

print ISBN 978-615-6339-07-2

pdf ISBN 978-615-6339-08-9

A kötetet szerkesztette:
NAGY MARIANN – VÉRTESI LÁZÁR

Borítóterv:
MÜLLER PÉTER

Olvasószerkesztő:
BELLUS IBOLYA

A borítón látható kép:
Clio, ismeretlen festő, 17. század

Második, javított kiadás

© Katus László örököse, 2021
© Kronosz Könyvkiadó Kft., 2021

TARTALOM

Előszó helyett

„Meghallani a sokszólamú zenét, az emberi történelmet”

Bódy Zsombor és Cieger András beszélgetése Katus Lászlóval 7

TANULMÁNYOK

GAZDASÁG- ÉS NÉPESEDÉSTÖRTÉNET

A mezőgazdaság tőkés fejlődésének főbb vonásai

az Osztrák–Magyar Monarchia délszláv területein 65

A kelet-európai iparosodás és az „önálló tőkés fejlődés” kérdéséhez 129

A Monarchia közös piaca 187

Szállítási forradalom Magyarországon a 19. században 204

Saint-simonisták Magyarországon: Az Osztrák–Magyar

Államvasúttársaság szerepe a magyar gazdaságban 1914 előtt 214

A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században 227

NEMZETISÉGI KÉRDÉS

Magyar nemzetiségi politika 1790–1848 251

Deák és a nemzetiségi kérdés 266

Kossuth és a nemzetiségi kérdés 279

Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi

törvény évfordulójára 305

Deák Ferenc és a horvát kiegyezés 337

A Tisza-kormány horvát politikája és az 1883. évi horvátországi népmozgalmak	356
Szlovák politikai és társadalmi élet Budapesten a dualizmus korában	410
A történeti emlékezet kritikus elemei a Kárpát-medence népeinél	431

ÉLETRAJZOK

Báró Eötvös József (1813–1871)	445
Baross Gábor (1848–1892)	467
Wekerle Sándor (1848–1921)	472

TÖRTÉNETÍRÓK

Az Annales-kör történetfelfogásáról. Az <i>Annales</i> a történettudomány elvi és módszertani kérdéseiről	481
Fernand Braudel (1902–1985)	498
Henri Pirenne (1862–1935)	502
Névmutató	517
A tanulmányok eredeti megjelenési helye	525

ELŐSZÓ HELYETT

„Meghallani a sokszólamú zenét, az emberi történelmet”

Bódy Zsombor és Cieger András beszélgetése Katus Lászlóval

Kezdjük veled is, mint mindenkivel tettük eddig, a születésednél!

Júliusban volt nyolcvan éve, hogy megszülettem Kalocsán, de az életem nagy részét Budapesten töltöttem, mert még nem voltam egyéves, amikor ideköltöttünk. Kalocsán nagyon sok a Katus, elég csak kimenni a temetőbe, minden harmadik-negyedik sírkövön ez a név áll. Tanulmányoztam a kalocsai anyakönyveket, és kiderült, hogy az anyakönyvezés kezdetétől, a 18. század elejétől sok Katus szerepel bennük, nemcsak a városban, hanem kalocsai szállásokon is. A Katusok paraszti gazdálkodók voltak. Az én apám családjának azonban már nem volt földje. Apám mesélte, hogy az ő gyerekkorában még jártak ki valamelyik nagybátyjának a földjére csépléskor meg egyéb munkák idején. De valamilyen módon a családnak ez az ága már minden birtokát elvesztette, ha valamikor volt is neki. Apai nagyszüleimet nem ismertem, mert még apám 11 vagy 12 éves korában halt meg a nagyapám, és a nagyanyámat is még az én születésem előtt veszítettük el. Apám járt egy évet a kalocsai jezsuiták gimnáziumába, de édesapja halála miatt nem folytathatta a tanulmányait, hiszen ő volt négy között a legidősebb gyerek, neki kellett segítenie a család eltartásában.

Költséges volt a gimnázium?

A gimnázium különböző ösztöndíjai révén a szegényebbek ingyen tanulhattak. A feleségem családja is kalocsai, és az apósom mint 14 gyerekes horvátországi magyar parasztcsaládból érkezett diák teljesen ingyen tanult ott, aztán oda is ment vissza tanítani. A kalocsai gimnázium híresen szigorú matematika-fizika-tanára volt már a jezsuiták alatt is és az államosítás után is. Apámnak

viszont fiatalon el kellett mennie dolgozni. Szerencséjére bekerült az egyik kalocsai nyomdába inasnak. Akkor tört ki az első világháború, és a katonaköteles korú nyomdászok mind bevonultak, így apám egy idős nyomdással maradt egyedül. A nyomdászat minden csínját-bínját kitanulhatta viszonylag fiatal korában. Aztán nyomdai szakmunkás lett, gépszedő. Sokáig a kalocsai nyomdában dolgozott, majd 1927-ben jött Pestre. Édesanyám az én születésem után néhány hónapig még otthon maradt, de 1928 elején mi is utánajöttünk. Apám nyomdai szakmunkás maradt, a két lánytestvére pedig kalocsai gazdálkodókhoz ment férjhez.

A korán elhunyt nagyapád mivel foglalkozott?

Állítólag ő is gazdálkodott, földet bérelt vagy felesben művelte. Nagyon sokan voltak testvérek, így a birtokot nagyon kis részekre kellett osztani, és az a kis birtok is elúszott, mire apám tízéves lett.

Mégis gimnáziumba írátták édesapádat?

Igen. Kalocsán nagyon sok munkalehetőség kínálkozott, a nagyapám bérmunkákat, napszámos munkákat is vállalt, azt szerette volna, hogy a fia értelmiségi legyen. Apám érdekes jelenség volt, mivel a nyomdászok második világháború előtti hagyományához híven Pesten belépett a szociáldemokrata pártba, ugyanakkor mély vallásosságot hozott magával Kalocsáról, ahol a katolikus legényegylet ifjúsági elnökeként tevékenykedett. Szociáldemokrata létére minden vasárnap elment a templomba. Amikor 1948-ban egyesült a két párt, ő természetesen nem lépett át. Nem rúgták ki ugyan az állásából, de hátrányosabb beosztásba helyezték. Ő pedig a legsötétebb ötvenes években is ragaszkodott ahhoz, hogy minden vasárnap ott legyen a wekerlei félkilences diákmisén. Sohasem ült le, mindig ugyanott állt. 92 éves korában halt meg, egy keddi napon, de még a halála előtti vasárnapon is végigállta a misét.

Ő a századfordulón született?

1901. szilveszter éjjelén, állítólag még éjfél előtt, de az anyakönyvbe 1902. január 1-jei dátummal jegyezték be. Jókor született ahhoz, hogy mind a két háborút megússza katonaság nélkül. Az első világháború idején még fiatal volt, a második világháború idején pedig ugyan szóba került, hogy behívják tartalé-

kosnak, de a nyomdában mindig elintézték a felmentését. Először, 1941-ig, az Európa Nyomdában dolgozott. Ennek a közepes méretű, Ó utcai üzemnek kikeresztelkedett zsidók voltak a tulajdonosai. Több katolikus újság is készült ott, például a jezsuiták lapja, *A Szív*. Apámtól úgy hallottam, hogy ők olcsóbban vállalták a katolikus újságokat, mint az „őskeresztény” nyomdák. A két tulajdonos testvér közül az egyik minden munkásának a családjával is kapcsolatot tartott. Többször meglátogattam bennünket is, néha nálunk ebédel (neki nem volt családja), és tőle kaptam az első biciklimet. Bérmlásra pedig – komolyan vallásos lévén – egy nagyon szép, művészi kivitelű fából faragott feszületet ajándékozott nekem, ami még most is a szobám falán lóg. A zsidótörvények őket is sújtották, különösen a harmadik, amelyik már gyakorlatilag bezárásra ítélte a nyomdát. Akkor mindketten öngyilkosok lettek. Édesapám átment a Stádium Nyomdába, Budapest legnagyobb nyomdájába. Ebben az óriási nagyüzemben már a negyvenes években is ezerötszázan dolgoztak. Ez lett később – 1945 után – a párt nyomdája, a Szikra.

A Stádium Nyomdának korábban egy ideig Gömbös Gyula is részvényese volt, és kimondottan szélsőjobbaldali lapokat nyomott.

Igen, azokat is, de nem csak azokat. Ott készült a sportlap is, a későbbi *Népsport* elődje, azt hiszem, *Nemzeti Sport*nak hívták. Apám odakerült, és ő szedte egészen 80 éves koráig a *Népsport*ot. Teljes munkaidőben, mert ugyan 60 éves korában nyugdíjba ment, de a nyomda elintézte, hogy nyugdíjasként is kapjon engedélyt a teljes munkaidőre. Alig tudtuk rábeszélni 80 éves korában, hogy maradjon már otthon.

Édesanyádat is mutasd be, kérlek!

Ez hosszabb történet. Édesanyám családja jellegzetes kisvárosi iparoscsalád, Modernek hívták. Lehet, hogy „Modé”-nak kell ejteni, mert a családban az a hagyomány uralkodott – nagymamám és édesanyám is mesélte nekem már kiskoromban –, hogy a család francia eredetű. Bárkivel találkoztam felnőttkoromban Kalocsán, mindenki úgy tudta, hogy a család Franciaországból jött Magyarországra. Ez rám nagy benyomást tett már iskoláskorom előtt, lelkes barátja lettem a franciáknak, a francia kultúrának és történelemnek, a gimnáziumban pedig harmadik nyelvként franciát tanultam. (Történész pályafutásom során is meghatározó volt a francia kapcsolat.) Később utánaéztem, és

úgy tűnt, ez a francia eredet kétséges. A hetvenes évek elején jelent meg a *Tanulmányok Kalocsa történetéből* című kötet, amelyben egy egészen fantasztikus történet olvasható erről a családról. Azt írták, hogy Napóleon bukása után egyik tábornokának fia nevelőjével együtt Magyarországra menekült, mégpedig a Kalocsa melletti Foktőre, és ott vízimalmot működtetett a Dunán. Kétkedéssel fogadtam ezt: Napóleon tábornokának a fia miért pont az ellenséghez menekült volna? Akkor már rendszeresen jártam Párizsba, és utánaéztem ennek. Semmiféle nyomát nem találtam azonban, holott az ekkori nagyon jó tiszti cím- és névtárakban már Napóleon hadseregének minden hivatásos tisztjét meg lehet találni. Ilyen vagy hasonló nevű tábornok nem szolgált Napóleon alatt. Aztán elkezdtem kutatni a kalocsai anyakönyvekben...

Rendszeres családtörténetet készítettél?

Azt nem, de ez az eredet érdekelt. A kalocsai anyakönyveket kutattam, és azt találtam, hogy 1767-ben egy Moder Sebestyén nevű úr Katalin nevű lányát keresztelték a városban. A szülőknek sem a születési, sem a házassági anyakönyvben nem találtam nyomukat, tehát valamikor az 1760-as években érkeztek Kalocsára. Két fiuk születési adatait sem találtam meg, tehát ők még a városba érkezés előtt születtek, de már ott házasodtak, akárcsak a gyerekeik. Vagyis még a napóleoni háborúk előtt érkeztek Kalocsára, és mivel a feleségek is Kégler, Modorin és hasonló német neveket viseltek, úgy gondoltam, inkább német családról lehet szó. A hagyomány szerint valahonnan Franciaország északi részéből érkezett a család, így arra gondoltam, hogy a német név és a francia származás kibékíthető, ha Elzászból jöttek. Elzászban van is egy Moder nevű folyócska, a Rajnába ömlik, és nyomát találtam annak is, hogy ott családnévként is használták a Móderért. Sőt, valamikor harminc évvel ezelőtt Párizsban a Cluny Múzeumban láttam egy, az 1520-as évekből származó, az *Utolsó vacsorát* ábrázoló szép falfaragványt, amelyet egy Moder nevű művész alkotott, akiről annyit lehet tudni, hogy Elzászból származott.

A kalocsai anyakönyvek tanúsága szerint a Moderek nagyon termékenyek voltak, Sebestyénnek is három fia és három lánya született, és mindegyiknek sok gyereke. Hamar elágazott tehát a család. Moder Sebestyén egyik Péter nevű unokája azért szerepel Kalocsa történetében, mert már a 19. század közepén jelentős vállalkozóként tartották számon: 1851-ben vaskereskedést alapított, aztán téglagyárat, amely még a két világháború között is működött. Ő 1868-ban Modorra magyarosított. Modor Péter anyai nagypapám másod-

fokú unokatestvére volt. Emlékszem, nagyapámék gyakran emlegették, hogy van a családnak egy gazdag ága is, a Modorok. A Moder család többi ága hagyományosan kézműves volt, amelyben a lányoknak is szakmát kellett tanulniuk. Anyai nagyapám asztalosmesterként dolgozott, de a „nagyvállalkozó” a családban a nagyanyám volt, aki fehérnemű-varrodát tartott fenn. A harmincas években a nyarakat ott töltöttem náluk. Mindig két vagy három lánnyal dolgozott, és egész Kalocsának készítette a fehérneműket. Húga, a keresztanyám is varrónő, női szabó volt, de a lányainak is – két lánya született – szakmát kellett tanulniuk. Édesanyám egész életében fájlalta, hogy őt a négy polgári elvégzése után nem adták tanítóképzőbe, ahova menni szeretett volna. Otthon ráparancsoltak, hogy szó sem lehet az értelmiségi pályáról, minden őszünk tisztességes iparos volt, tehát neki is szakmát kell tanulnia. Így édesanyámból nem tanítónő lett, hanem női szabó. Nem sokáig gyakorolta viszont a szakmáját, mert egy nyomdász szakmunkás megengedhette magának, hogy ne dolgozzon a felesége.

Hány főből állt a családotok?

Négyen voltunk. Egyébként bár anyámnak nem kellett a szakmáját gyakorolnia, de azért „titokban”, legalábbis rokonoknak, ismerősöknek néha varrt, és nekünk, gyerekeknek is ő készítette a ruháinkat.

Az édesapád középvezetői beosztást töltött be a nyomdában?

Nem, nem. Mint említettem, gépszedőként dolgozott, de azért nem engedték nyugdíjba menni, mert a *Népsport*-nál nagyon sok táblázatot kellett szedni, ő pedig ennek specialistája volt. Gyakorlatilag hibátlanul szedte a különböző bajnokságok állásait: a vasárnapi meccset követően sorra jelentek meg a tabellák.

Érdekelte is a sport, amit szednie kellett?

Érdekelte, igen. Gyerekkoromban gyakran jártunk Fradi-meccekre. Fradi-drukker volt, és azt szerette volna, hogy belőlem sportújságíró legyen. Be is szervezett a *Népsport*-hoz tudósítónak, de nekem nem tetszett, hogy az élsportolók után kell szaladgálni, fő mellékkeresetnek számított persze egyetemista koromban, hogy szombaton és vasárnap különböző NB II-es foci-, kézilabda-, kosárlabdameccsekre, atlétikai versenyekre jártam tudósítani.

Mindez még az 1956 előtti években történt?

Igen. Még annyit el szeretnék mondani a gyerekkoromról, hogy amikor felköltöztünk a fővárosba, először Kispesten laktunk egy egyszobás lakásban, de apám igényelte a nyomdász szakszervezettől, hogy a Wekerle-telepen kapjunk lakást. A Wekerle-telep állami lakótelep volt, az első világháború előtti években épült fel, jövőre lesz százéves. 1908-ban hoztak törvényt az építésről, és még abban az évben elkészültek a tervek, sőt, elkezdték az építkezést is. Igaz, a világháború után is dolgoztak rajta, például a Fő teret (ma Kós Károlyról van elnevezve, mert ő tervezte) akkor fejezték be, és a templomokat is a háború után építették. Wekerle Sándor miniszterelnök és pénzügyminiszter saját kezdeményezésére épült meg a telep. Ő energikusan és gyorsan keresztülhajtotta a tervezést és az építkezés megkezdését: a világháború kitöréséig több mint négyezer lakás el is készült. Wekerlének nagyon jó szociális érzéke volt. A koalíciós kormány nem sok dicsőséget aratott ugyan, de a szociálpolitikáját kiemelkedőnek értékelem, ezt én mindig hangsúlyozom is az egyetemi előadásaimon. Még egy hasonló telepet terveztek, Kőbányán, de az az első világháború miatt nem épülhetett meg, csak belekezdtek. A Wekerle-telepen végül ötezer munkáslakás készült el, két- és háromszobás lakások, mindegyikhez kert tartozik, és a maguk idejében ezek viszonylag komfortosnak is számítottak, mert WC, víz volt bent a lakásokban, és később bevezették a gázt is.

Miért a szociáldemokrata szakszervezettől kellett igényelni a lakást?

A nyomdászszakszervezettől kellett igényelni, és ez régebbi fogalom, mint a szociáldemokrácia, mert az őse 1848-ban alakult. A Wekerle-telepen az állami üzemek – a MÁVAG, a Posta és bizonyos kiemelt fontosságú üzemek, például a Ganz – dolgozói laktak, és elég nagyszámú lakást kapott a nyomdászszakszervezet is. Ezeket a lakásokat nála kellett igényelni, ő utalta ki, ő szedte be a lakbért is.

Kizárólag nyomdász kollégák családjai között éltek?

Igen, az egész utcánkban csak nyomdászok laktak. A Wekerle-telepen húszezer ember élt, önálló kis városként funkcionált, négy iskolával például. Különösen a háború előtt nagyon kellemes volt ott lakni. Nemzetközi híre alapján még a kilencvenes években is német és francia építészeti kiállításokon mutatták be úgy, mint Európa egyik első korszerű, kertes munkáslakótelepét. Míg

a 19. században bérkaszárnnyák épültek, ez lényegében kertes családi házakból álló kertváros volt. Évekig kellett várjunk, amikor 1933-ban értesítették édesapámat, hogy rendelkezésére áll egy háromszobás wekerlei lakás. Éppen akkor kezdtem az iskoláimat, így ott jártam elemibe is. A nyomdászok között nagyon sok az olvasott, művelt ember, mi is elég nagy könyvtárral rendelkezünk. Apám – a nyomdai szakkönyveken kívül – elsősorban irodalmat gyűjtött, és természetesen a *Népszava* is járt nekünk. 1940-ben, amikor indult a *Magyar Nemzet*, arra is előfizetett. A *Magyar Nemzet* polgári ellenzéki lap volt, és én is megőriztem ezt a hagyományt, 1955-ben én is a *Magyar Nemzetre* fizettem elő.

Katolikus kiadványokat is járattatok?

Katolikus kiadványok is jártak nekünk, például a *Vigilia*, még ma is őrzöm az 1936-os első számát.

Édesanyád is olvasó ember volt?

Igen, ő is sokat olvasott. Nagyon szeretett velem együtt tanulni, még latint is. Hamar vettünk rádiót. Lakott a házunkban egy öreg nyomdász, aki nemcsak latinul, hanem görögül is tudott. Ő az Athenaeumban dolgozott, Pauler Ákos dedikálta neki a könyveit, aki ragaszkodott hozzá, hogy ő szedje a könyveit és cikkeit, mert azokban görög szavak, idézetek is előfordultak. Felső gimnazistaként nagyon sokat beszélgettem a bácsival. Négyezer kötetes könyvtárából néhány filozófiai könyvét (ő szedte a *Filozófiai Szemlét* is) kölcsön kaptam, sőt párat nekem is ajándékozott. A másik öreg barátom, Hutter bácsi, a szomszéd házban lakott. Ő viszont természettudományos érdeklődésű volt, járt neki a *Természettudományi Közöny* meg más természettudományi folyóiratok. Ezeket is rendszeresen olvastam, mert az alsó gimnáziumban még természettudósra készültem. A matekot, a fizikát és a kémiát szerettem, a matematikát még mindig nagyon kedvelem.

Gyakori volt a Wekerle-telepi nyomdászok között a szociáldemokrácia és a katolicizmus összefonódása?

Apámnak több ilyen kollégáját ismertem. Egyébként apám sohasem járt pártgyűlésekre (lehet, hogy ilyenek nem is voltak) vagy egyéb szociáldemokrata

rendezvényekre. Az ő és a többi kollégája esetében is a szociáldemokrácia szorosán egybekapcsolódott a nyomdászszakszervezettel, tulajdonképpen ehhez a Nyomdászegyletnek kötődtek (nem is szakszervezetnek hívták, hanem egyletnek), és büszkén emlegették, hogy a nyomdászok már 1848-ban megalakították szakegyletüket.

A társas élet egyes fórumai sem kötődtek a szociáldemokráciához?

Tulajdonképpen nem. A Wekerlei Társaskör tisztán társadalmi egyesületként működött. Mi egyébként nem is nagyon jártunk oda. Viszont jelentős sportélet folyt itt. A Wekerle a negyvenes években fenntartott egy NB II-es futballcsapatot, így mi nemcsak a Fradi meccseire jártunk, hanem a wekerlei pályára is. Télen pedig oda jártam korcsolyázni.

A háború alatt egyébként ezek a nyomdászok mind németellenes nézeteket vallottak, és a szövetségeseknek drukoltak. Erről az udvaron meg az utcán, a kollégák körében nyíltan beszéltek. Én is megszoktam ezt, aztán a gimnáziumban néhány konfliktusom is támadt miatta a diáktársaimmal. Számomra és a felnőttek többsége számára is azonban az okozott komoly problémát, hogy a Szovjetunió is a szövetségesek közé került, mert a szovjet rezsimnek rossz híre volt a telepen. A mi családjunkban különösen visszatetszést keltett a rezsim valóságellenessége.

Már 1941-ben, 14 évesen is így érezted?

Igen, természetesen. Akkoriban még lelkes újságolvasó voltam – most már nem vagyok az.

A Wekerlén az egész környezetet ugyanez a hozzáállás jellemezte nagyjából?

Mindez természetesen csak a mi házunkra és a környező nyomdászházakra érvényes. Az egész Wekerle gondolkodását gyerekfejjel nem ismerhettem. Szóval ezek a szociáldemokrata nyomdászok nem kedvelték a kommunistákat, mert pontosan tudták, hogy mi lesz velük, ha ők hatalomra kerülnek. A Szovjetuniótól is félték tehát, és természetesen a németektől is. 1941-től kezdve nem tudták eldönteni, hogy mi lesz a jobb, ha Sztálin vagy ha Hitler győz. Úgy vélték, hogy akármelyik, az mindenképp katasztrófa lesz számunkra.

NÉVMUTATÓ

- Alföldi András 27
Alszeghy Zsolt 27
Andics Erzsébet 29
Andorka Rudolf 228
Andrássy Gyula 95, 271, 302, 314, 319,
326, 343, 347–349, 351, 353, 354, 355,
463
Andrássy Gyula, ifj. 475
André, Ernest 216
Andrescu, Gabriel 435
Antoljak, Stjepan 396
Arany János 460
Arató Endre 33
Arnstein *bankárctalád* 216
Atatürk, Kemal 38
Augusz Antal 273, 276, 461
Ausch Sándor 202
- Babits Mihály 24
Bach, Vjekoslav 398
Bachát, Dániel 418
Balázs Éva 38
Bălcescu, Nicolae 294, 311
Bánki László 42
Barankovics István 26
Barčić, Erazmo 398
Bárczi István 475
Baross Gábor 219, 467–471
Barta István 33
Bartal György 319
Bartha Dénes 45, 46
Bartolović, Ivan 358, 368
- Batthyány Kázmér 287, 293, 294
Batthyány Lajos 447
Bedeković Kálmán 370, 373, 376, 400, 401
Beethoven, Ludwig van 31, 52
Beksics Gusztáv 421
Belcredi, Richard 343
Belia György 34
Bella, Metod 424
Bem József 288, 292
Benda Kálmán 36
Berend T. Iván 129, 134, 140, 158, 162,
163, 182
Berg, Wolfgang 279
Bernanos, Georges 28
Bernolák, Anton 425
Berzsenyi Dániel 461
Bessenyei György 259
Beust, Friedrich Ferdinand 347, 348
Bisztray Gyula 27
Blaho, Pavel 425
Bloch, Marc 27, 28, 498, 502, 506, 508, 513
Bobula, Ján 296, 412, 413
Bontoux, Paul Eugène 216
Boór János 47
Bornemisza Péter 27
Bottka Tivadar 349
Böhm, Anton 414
Böszörményi László 333, 412
Brătianu, Dumitru 300
Braudel, Fernand 39, 49–51, 55, 56, 481,
483, 484, 487–496, 498–501
Bričić, Ignjat 349

- Brxa, Ján 419
 Bújnák, Pavel 418
 Bukovszky György 323
 Bulányi György 42
 Bulla Béla 24
 Bylandt-Rheidt, Artur Maximilian von
 377, 379
- Caesar, Iulius 15
 Chardin, Teilhard de 41
 Chaunu, Pierre 50
 Chenery, Hollis B. 177
 Chevalier, Michel 215
 Claudel, Paul 28
 Coale, Ansley Johnson 234
 Congar, Yves 41
 Czambel, Samo 415
- Cs. Tóth Péter 228
 Csány László 285, 292
 Csapodiné Gárdonyi Klára 34
 Cseh Ede 407
 Csengery Antal 343–345, 349, 351, 352–
 354, 371, 449, 453, 455, 462
 Csokonai Vitéz Mihály 23
- d'Eichtal, Adolphe 216
 Damborský, Ján 416
 Daniélou, Jean 41
 Dante, Alighieri 23
 Dányi Dezső 228, 244
 Dauner János 44
 Dávid Antal 358, 373
 Deák Ferenc 266–278, 284, 285, 302, 303,
 310, 317, 318, 327, 328, 333, 337–355,
 372, 438, 440, 451, 453, 459, 461
 Deér József 22, 25, 27, 29
 Dessewffy Emil 215
 Dezsényi Béla 34
 Dezsényiné Szemző Piroska 34
 Dianiska Andor 362
 Diener-Dénes József 427
- Dobrzanski, Adolf 395
 Dobrzanski, Friedrich Miroslav 395
 Domanovszky Sándor 25
 Dombi József 41, 42
 Dózsa Dániel 349
 Dragoş, Ion 291, 311
 Duesberg, Jules 502
 Duesberg, Virginie 502
 Dula, Matuš 427
 Dumny, Miloslav *lásd* Bachát, Dániel 418
 Durkheim, Émile 482
 Dvorák, Jozef 414
- Eckhardt Sándor 26, 28
 Eddie, Scott M. 52, 194, 195, 196
 Ember Győző 26
 Emich Gusztáv 446
 Entz Géza 42
 Eötvös Ignác 445
 Eötvös József 23, 266, 269, 271, 275, 278,
 302, 316–319, 326, 330, 333, 343, 438–
 440, 445–466
 Eötvös Loránd 448
 Erdélyi József 23
 Erdődy István 407
 Ervačanin, Emanuel 394
 Eskeles *bankárcsalád* 216
 Esterházy Dénes 437
- Falk Miksa 462
 Faragó Tamás 228, 241
 Febvre, Lucien 50, 498, 512, 513
 Fellner Frigyes 197
 Fényes Elek 251, 267, 279, 434
 Fenyő István 448
 Ferdinánd, V., Habsburg *osztrák császár,*
magyar király 309
 Ferenc Ferdinánd, Habsburg 424
 Ferenc József, I., Habsburg *osztrák csá-*
sászár, magyar király 266, 273, 305, 309,
 338, 341, 347, 349, 396, 461, 472, 474
 Ferenczy Géza 34

- Filipović *horvát határőrparancsnok* 83, 407
 Follinus Emil 360
 Folnegović, Fran 394, 398, 407
 Frank, Josip 398
 Fredericq, Paul 503, 509, 510
 Fustel de Coulanges, Numa Denis 502
- Gál Mózes 15
 Galliera, Raphael de 216
 Ganshof, François-Louis 502
 Garašanin, Milutin 271, 317
 Geőcze Sarolta 438, 439
 Gerevich Tibor 28
 Gerőné Fazekas Erzsébet 29
 Ghyczy Kálmán 343, 353
 Gide, André 28
 Glatz Ferenc 57
 Glotz, Gustave 515
 Good, David 52
 Goriupp Aliz 34
 Gorove István 326
 Gömbös Gyula 9
 Granasztói György 57
 Gratz Gusztáv 473, 476
 Greguss Ágost 462
 Gross, Nachum 52
 Grünhut, Gavro 394, 397, 398
 Gurvitch, Georges 482, 483
 Guteša, Ilija 396
- Gyarmati György 42
 Gyergyai Albert 24
 Gyulai Pál 445, 462
- Habsburg József *nádor* 255
 Hadrovics László 31, 32, 334
 Hajnal István 27, 28, 488
 Halbwachs, Maurice 482
 Hanák Péter 28, 38, 49, 51, 140, 171, 185
 Hantos Elemér 427
 Haraszi Éva 28
 Harminc, Milan 425, 427
- Harsányi Lajos 24
 Haskins, Charles Homer 28
 Haulik György 349
 Hegyi Dolores 35
 Helfy Ignác 473
 Heltai Gáspár 27
 Herder, Johann Gottfried 259
 Here, Július 414
 Herkov, Rajmund 404
 Hieronymi Károly 218
 Hirschmann, Albert O. 149
 Hitler, Adolf 14
 Hlinka, Andrej 416
 Hodža, Milan 417, 423–428
 Hóman Bálint 22
 Horváth János 22, 24, 27, 28
 Horváth Lajos 349
 Houdek, Fedor 427
 Hugo, Victor 446
 Hurban, Jozef Miloslav 287, 344
 Husek, Karol 424
- I. Tóth Zoltán 31–33, 38
 Iancu, Avram 289
 Illyés Gyula 23
 Inkey Nándor 400, 407
 Irányi Dániel 215, 301, 403
 Irinyi József 449
 István, I. Szent 342, 432
 Izák, Igor 427
 Izák, Miloš 418
- Jakab Elek 264
 Janík, Ján 414, 416
 Janković, Julije (Gyula) 349, 354
 Jankovich László 343
 János, XXIII. *pápa* 46
 Jászi Oszkár 427, 439
 Jászi Viktor 371
 Jékely Zoltán 34
 Jelenits István 48
 Jesenský *szabó* 419

- Joannovics György 321
 Jókai Mór 400
 Jósika Miklós 23
 Josipović Imre 400
 Josipovich Géza 370, 372
 József, II. *német-római császár, magyar király* 251, 260, 306, 338
- Kabina, Franc 422
 Kádár János 51
 Kadić 394
 Kállay Béni 377, 378
 Kállay, Fedor 424, 425, 427
 Kálnoky Gusztáv 377–379
 Kant, Immanuel 484
 Kaposi Gergely 44
 Kapusta, Andrej 414, 419
 Karagyorgyevics Péter 395
 Károly, I. (Nagy) *frank király, római császár* 514
 Károly, IV. *magyar király* 477
 Kazinczy Ferenc 446, 461
 Kazinczy Gábor 264
 Keleti Károly 462
 Kemény G. Gábor 33, 38
 Kemény Gábor 468
 Kemény Zsigmond 23, 269, 293, 316, 317, 435, 438, 440, 449
 Keresztury Dezső 24, 34
 Kerkápoly Károly 462
 Kerpely Antal 223
 Khuen-Héderváry Károly 407, 409
 King, Gregory 138, 140, 142
 Kisfaludy Sándor 461
 Klapka György 296, 314, 333
 Kodály Zoltán 46
 Kollár, Ján 417
 Komlos, John 52
 Kornis Gyula 28
 Kós Károly 12
 Kosáry Domokos 24, 26, 27, 49, 59
 Kossuth György 283
 Kossuth Lajos 253, 254, 256, 257, 263, 267, 269, 271, 272, 279–304, 308, 310, 311, 314, 315, 317, 325, 333, 337, 434, 435, 439, 441, 449, 450, 452, 453
 Kosztolányi Dezső 24
 Kovács Endre 37, 38, 53
 Kovács László 411
 Kováts Zoltán 228
 Kölcsey Ferenc 446
 Kresťanovič, Eduard 413
 Krstić, Nikola 268, 271, 317
 Krujić, Ivan 394
 Kukučín, Martin 425
 Kukuljević, Ivan 395
 Kurth, Godefroid 503
 Kuznets, Simon 50
 Kvaternik, Eugen 333, 341, 398
- Labrousse, Ernest 482, 486, 487, 493
 Lackó Miklós 37
 Lacombe, Paul 485
 Lamennais, Hughes Felicité Robert de 457
 Lamprecht, Karl 504
 Lapeyrière, Anatole de 216
 Le Goff, Jacques 50
 Léderer Emma 30
 Lenin, Vlagyimir Iljics 133, 156
 Lichard, Milan 415, 424
 Liége-i Sedulius 503
 Ligeti Lajos 24
 Liska Zoltán 16, 40
 List, Friedrich 207
 Livi-Bacci, Massimo 241
 Livius, Titus 15
 Lónyay Menyhért 215, 326, 340, 349, 351–353, 355, 462
 Lubac, Henri de 41
 Lukács Ágnes 228
 Lukács Móric 269, 316, 317, 333, 448
 Lumnicer Lajos 414, 420
 Lyon, Bryce 502

- Macaulay, Thomas Babington 502
 Macuha, J. 414
 Mácsay, Lukáč 411
 Mácsay, Michal 411
 Madách Imre 319, 449
 Majláth Antal 343
 Makanec, Milan 393
 Makkai László 49, 59
 Mallet, Charles 216
 Maniel, Jules 216
 Marczewski, Jean 50, 140, 151
 Maritain, Jacques 41
 Marr, Nyikolaj Jakovlevics 29
 Martinovics Ignác 256
 Marx, Karl 488, 494
 Masaryk, Tomáš G. 422, 423, 425, 426
 Matlekovits Sándor 201
 Mauriac, François 28
 Mauss, Marcel 482
 Mautner család 202
 May, Arthur J. 437
 Mažuranić, Ivan 341, 348, 405, 406
 Mazzini, Giuseppe 296, 297
 Mécs László 24
 Medvecký, Eudovít 424, 427, 428
 Metternich, Klemens Wenzel Lothar von
 207, 449
 Mihalović Károly 400
 Mihelics Vid 26
 Mikó Imre 343, 349
 Miksić Kálmán 400
 Mikszáth Kálmán 472, 473
 Miletić, Svetozar 272, 273
 Milos, Dimitrievics 277
 Miškatović, Josip 403, 408
 Miškić, Mile 394, 395
 Mišura, Michal 418
 Mocnay, Karl 394
 Mocsáry Lajos 269, 316, 317, 333, 403,
 436, 438
 Mód Aladár 25, 26, 29
 Moder Katalin 10
 Moder Sebestyén 10
 Modor Péter 10
 Mohamed 514
 Mollináry Antal 87
 Molnár Erik 37
 Mommsen, Theodor 502
 Montalembert, Charles de 457, 465
 Morhác, Martin 418
 Mrazović, Mate 361
 Mudroň, Pavel 425

 Nagy Lajos 28
 Napóleon, I. Bonaparte 10
 Nemeskürty István 27
 Németh László 23
 Novák, Juraj 424

 Nyáry Pál 322
 Nyíri Tamás 47

 Obrenović, Mihajlo 296
 Oláh Miklós 35, 432, 433

 Pais Dezső 24
 Palárik, Ján 411–413
 Papfalvi Constantin 290
 Pardoe, Julia 447
 Pásztor Lajos 48
 Pauler Ákos 13
 Pázmány Péter 35
 Pechány, Adolf 415, 421, 423
 Pehárcz Fortunát 362
 Pejačević László 358, 360–363, 365–368,
 370, 372–376, 378–380, 384, 385, 400,
 405, 406, 408
 Péntes Balduin 20
 Perczel Mór 287–289
 Péreire, Isaac 216
 Perényi József 31, 32, 37
 Perroux, François 39, 50, 151
 Petanovič, Jozef 414
 Pirenne, Henri 28, 502–516

- Pirenne, Jacques 504
 Pirenne, Jean-Henri 502
 Pirenne, Lucien-Henri 502
 Pius, XII. *pápa* 41, 46
 Polányi Imre 58
 Poós, Ján 414
 Popovics Zsigmond 320, 323
 Porubský, Dušan 420, 424, 425
 Prahács Margit 45
 Prohászka Lajos 28
 Prohászka Ottokár 41, 438
 Pruzsinszky József 445
 Pulszky Ferenc 269, 314, 452, 462
- Rački, Franjo 407
 Radzo, Zdenko 415
 Ramberg, Hermann 380, 389, 395, 399, 404
 Ranke, Leopold von 502
 Ránki György 403, 51, 129, 158, 162, 163, 182
 Rataj *szabó* 419
 Ráth Mór 446
 Rauch Levin 349, 355
 Renner, Karl 315
 Révai Miklós 259
 Rigell, Michal 427
 Ristić, Jovan 271, 317
 Rolland, Romain 28
 Romano, Ruggiero 49, 50
 Rónay György 26
 Rostovtzeff, Mihail Ivanovics 502
 Rostow, Walt Whitman 50, 149, 483, 496
 Rosty Ágnes 448
 Rosty Albert 448
 Rothschild család 216
 Rudolph, Richard 52
 Ruman, Janko 424
- Saint-Simon, Claude-Henri 214, 215
 Samko, Július 414
 Sándor Pál 28
 Sándor Vilmos 49, 199
- Sándorfi Eduárd 415–417, 422
 Sárközi Zoltán 31
 Schmerling, Anton von 342, 461
 Scovasso, Stefano 271, 317
 Seignobos, Charles 482
 Sekey, Viktor 414
 Sík Sándor 24
 Simiand, François 482, 485
 Simon Péter 129
 Simor János 465
 Sina *bankárcsalád* 216
 Sinka István 23
 Šišić, Ferdo 361
 Siskovich József 343
 Skyčák, František 427
 Smaić, Bartol 345
 Smith, Adam 145
 Sommer, Juraj 415
 Somssich Pál 285, 322, 343, 350
 Sötér István 446
 Spira György 28
 Šrobár, Jozef 416, 428
 Starčević, Ante 394, 397–399, 407
 Štastný, Pavel 415
 Štefánek, Anton 421, 424, 425, 427, 428
 Steier Lajos 283
 Stodola, Emil 425, 428
 Strach, Hermann 216
 Stratimirović, Djordje 286
 Strossmayer, Josip Juraj 340, 341, 343, 344, 348, 349, 361, 369, 406, 407
 Suhaj Imre (Mirko) 344, 434
 Suhajda Lajos Mátyás 434
 Švehla, Jozef 414, 419, 420
- Szabady Egon 228
 Szabó Dezső 23
 Szabó Lőrinc 24
 Szabolcsi Bence 45
 Szalai Sándor 29
 Szalay László 317, 319, 339, 446–449, 453, 460

- Szapáry Gyula 357–363, 365–369, 373–376, 382, 406, 472, 474
 Szarka László 411
 Széchenyi István 207, 252, 259–262, 264, 267, 307, 434, 435, 437, 439, 447, 449, 450, 453, 458, 461, 470
 Szécsen Antal 343
 Szekfű Gyula 22, 23, 25, 27, 29, 41
 Szemere Bertalan 293, 295, 311, 312, 314, 333, 446
 Szent Ágoston 15
 Szilágyi Sándor 462
 Szilágyi Virgil 333
 Szontágh Gusztáv 253
 Szontágh Pál 449
 Szőgyény-Marich László 343
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 14, 29
 Szterényi József 188, 198
 Szvoboda Ödön 45
- T. Mérei Klára 28
 Tacitus, Publius Cornelius 15
 Talabot 216
 Tarnai Andor 34
 Tekse Kálmán 228, 239
 Teleki László 296, 311, 313, 314, 333
 Tilkovszky Lóránt 25, 28, 29
 Tisza István 428, 477
 Tisza Kálmán 218, 302, 318, 332, 356, 369, 372, 375–379, 380, 401–403, 405–409, 436, 467, 468, 472, 473
 Tizzani, Vincenzo 48
 Tolnai György 51, 129, 131, 135–137, 143, 147, 150, 151, 155–157, 170
 Tolnay Lajos 468
 Tornósy Gyula 41
 Tostain, Albert 216
 Török János 333
 Trefort Ágoston 448, 449, 462
 Trócsányi Zsolt 31
- Uram, Jozef 421
- Urica, Djoka 394, 395
 Váczy Péter 25, 27
 Vadnay Lajos 349
 Vakanović, Antun (Antal) 353, 358
 Valló *kaproncai alispánsági fogalmazó* 367
 Vanderhaegen, Jenny 504
 Varga János 37
 Varga László 41
 Varjas Béla 33
 Várszegi Asztrik 48
 Vercauteren, Fernand 514
 Veress Péter 23
 Virág Benedek 446
 Vitte, Szergej Juljevics 168
 Vlad Alajos 320, 323
 Votruba, František 424
 Vörös Antal 37
 Vörös Károly 28, 43
 Vrbanić, Fran 107
- Wagner, Ján Adolf 413, 415–420, 423–429
 Waitz, Georg 502
 Weissmahr Béla 47
 Wekerle Sándor 12, 472–477
 Wesselényi Miklós 254–257, 259, 262, 263, 267, 451
 Wilson, Thomas Woodrow 510
 Windisch Éva 29, 31, 34
 Wissmann, Heinz 432, 441
 Wrigley, Edward Anthony 227
- Young, Arthur 140
- Zay Károly 262, 283
 Zimány, Ján 419
 Zimányi Vera 49
 Žiška, Pavel 416
 Živković, Jovan (János) 349, 365, 368, 374, 400, 401, 408
 Zvojnimir *horvát király* 342
- Zsirai Miklós 29, 30

A TANULMÁNYOK EREDETI MEGJELENÉSÉNEK HELYE

„Meghallani a sokszólamú zenét, az emberi történelmet”. Bódy Zsombor és Cieger András beszélgetése Katus Lászlóval.

Századvég (46) 2007/3, 123–172.

A mezőgazdaság tőkés fejlődésének főbb vonásai az Osztrák–Magyar Monarchia délszláv területein

Referátum az 1959. évi budapesti Monarchia konferencián. Az eredeti referátum megjelent: *Hauptzüge der kapitalistischen Entwicklung der Landwirtschaft in den südslawischen Gebieten der Österreichisch–Ungarischen Monarchie*. In: *Studien zur Geschichte der Österreichisch–Ungarischen Monarchie*. Budapest, 1961. *Academiae Scientiarum Hungaricae. Studia Historica*, Number 51. 113–165. Magyarul: *Történelmi Szemle* (2) 1959/3–4, 354–401.

A kelet-európai iparosodás és az „önálló tőkés fejlődés” kérdéséhez

Történelmi Szemle (10) 1967/1, 1–45.

A Monarchia közös piaca

Magyar Tudomány (34) 96. köt., 1989/10–11, 808–820.

Szállítási forradalom Magyarországon a 19. században

In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk. Lengvári István. Pécs, 1996. 385–393.

Saint-simonisták Magyarországon: Az Osztrák–Magyar Államvasúttársaság szerepe a magyar gazdaságban 1914 előtt

Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Budapest, 2003. 196–204.

A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században

Történelmi Szemle (23) 1980/2, 270–288.

Magyar nemzetiségi politika 1790–1848

Társadalmi Szemle (42) 1987/5, 59–68.

Deák és a nemzetiségi kérdés

Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté. Szeged, 2005. 9–18.

Kossuth és a nemzetiségi kérdés

Kossuth Lajos „a magyarok Mózese”. Szerk. Hermann Róbert. Budapest, 2006. 45–74.

Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára

Regio (4) 1993/4, 99–128.

Deák Ferenc és a horvát kiegyezés

Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Szerk. Csibi Norbert és Domaniczky Endre. Pécs, 2004. 45–72.

A Tisza-kormány horvát politikája és az 1883. évi horvátországi népmozgalmak

Részlet a *Századok* (92) 1958/5–6, 644–684. (1. rész) és a (93) 1959/2–4, 303–334. (2. rész) számaiban megjelent tanulmányból.

Szlovák politikai és társadalmi élet Budapesten a dualizmus korában

A pesti polgár. Tanulmányok Vörös Károly emlékére. Szerk. Gyáni Gábor és Pajkossy Gábor. 1999. 137–151.

A történeti emlékezet kritikus elemei a Kárpát-medence népeinél

Európai Szemmel, 1998/1–2, 60–69.

Báró Eötvös József (1813–1871)

Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből. Szerk. Rácz Árpád. Budapest, 1999. 222–226.

Baross Gábor (1848–1892)

Szürke eminenciások a magyar történelemben. Szerk. Szentpéteri József. Budapest, 2003. 124–128.

Wekerle Sándor (1848–1921)

Első megjelenés jelen kötet első kiadásában: Katus László: Sokszólamú történelem. Válogatott tanulmányok és cikkek. Szerk. Nagy Mariann és Vértesi Lázár. Pécs, 2008. 381–386.

Az Annales-kör történetfelfogásáról. Az Annales a történettudomány elvi és módszertani kérdéseiről

Századok (103) 1969/5–6, 1118–1126.

Fernand Braudel (1902–1985)

Braudel, Fernand: *A mindennapi élet struktúrái: a lehetséges és a lehetetlen.* Budapest, 2004. 11–14.

Henri Pirenne (1862–1935)

Pirenne, Henri: *A középkori gazdaság és társadalom története.* Budapest, 1983. 11–32.

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Kiadja a Kronosz Könyvkiadó Kft.
Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője
Felelős szerkesztő: Erőss Zsolt

www.kronoszkiado.hu